

зеркалювання“ („отображенности“). Основне його твердження в тім, що „кожний окремий, конкретний, частковий факт діяльності, життя установи завсіди так чи инакше відзеркалює в собі (у тій чи иншій мірі) загальні норми цінности цієї установи в даний хронологічний момент, ті чинні причини його механізму, які в цілості виявляють основну суть досліджуваної установи“ (с. 23). З ряду-ж таких фактів здобуваємо цілу картину чинности й життя певної установи.

В оцінці статті проф. Веретеннікова передусім звертає на себе увагу те, що в авторі тут виявляється історик XVIII ст. Адже всі ці писані пам'ятки, всі ці журнали й ордери й регламенти, то-що, — все це — пам'ятки, характерні саме для цієї доби. До цієї доби й стосуються по суті завваження й концепції автора про діловодний фонд певних установ і характер поділу матеріялів цього фонду на групи. Але ця концепція, очевидно, мусить змінитися, коли розглядатимемо раніші періоди. Справді, коли візьмемо князівську добу й такі установи в ній, як віче, як боярська дума (вони існували й в російських землях), то тут, мабуть, побудова авторова про діловодний фонд не підійде. Адже відомості про них збереглися здебільшого з літописів. Отже тут літопис не грає тієї третьорядної ролі, не має значіння другорядного джерела, яке, за автором, мають усі інші матеріяли, що не ввійдуть до діловодного фонду установи.

Що правда, автор пише про XV—XIX ст.ст. в історії Росії. Але й тут до його теми ввійдуть XV та XVI віки, коли, думаємо, для історії установ діловодні фонди мають не таку вже першорядну роль. Якщо взяти, скажімо, боярську думу цих часів, то ще питання, де більше знайдемо матеріялу для її історії й її характеристики — в її незначнім під цей час діловоднім фонді чи в інших джерелах, як от літописи (для XV ст.), як свідчення чужоземців, як свідчення сучасників (приміром Курбського), то-що. Тут останні джерела далеко не мають того характеру матеріялів третьорядних, якого їм надає проф. Веретенніков, а раз-у-раз мають характер саме найважливішого й найяскравішого джерела. Отже цю концепцію автора про діловодний фонд і його значіння треба застосувати передусім для XVIII й XIX ст. ст.

Загалом-же треба дуже вітати появу методологічних праць з історії права (чи таких праць з методології історії, які стосуються й до права). Адже таких робіт наука історії права, принаймні наука історії права східнього слов'янства, сливе не мала. Пригадуємо собі, опріч методологічних вказівок у деяких загальних курсах і в деяких окремих монографіях, тільки статю Н. Дебольського „О значеніи и методѣ исторіи рускаго права“ (Ж. М. Н. Пр. 1904 р. № 5), статтю цікаву, але досить позверхову й тепер вже невідповідну новим здобуткам і новим завданням. Певна річ, у роботі проф. Веретеннікова зокрема має бути цікавий дальший розділ — про конструкцію побудови історії установ, що стосується вже до кардинальної проблеми методології історії й історії права. Тут сподіваємося знайти чимало цікавого й для нашої науки, для якої вже назріла потреба в ґрунтовних працях суто-методологічного характеру.

Л. Окіншевич.

Jan Adamus. *Uwagi o pierwotnem małżeństwie polskiem i słowiańskiem.* (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego, m. IV. Zeszyt 1). Lwów, 1927, стор. 1 — 27.

Працю, що назву її виписано вище, автор написав з приводу великої розвідки проф. Władysława Abrahama під назвою „Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem“ — Lwów, 1925, але сам автор не

вважає її за рецензію на названу книгу проф. Abraham'a, бо його увага є почасти особні досліді, а з другого боку вони торкаються лиш початкових розділів зазначеної праці проф. Abraham'a про найдавніші часи. Автор уникає полеміки з проф. Abraham'ом, а тому виявити, що в Uwag'ax належить самому Я. Адамусові, а що проф. Abraham'ові, можна тільки порівнявши праці обох названих авторів. Оскільки-ж працю Я. Адамуса обговорено з проф. Abraham'ом (стор. 4), можна її вважати за вияв поглядів обох авторів.

Складається книжечка Я. Адамуса з чотирьох розділів.

У першому найбільшому (стор. 5—19) розділі про первісний шлюб у Польщі й слов'ян, одзначивши, що в науковій літературі панує два погляди на первісний шлюб у слов'ян, як на безлад тілесний і багатоженність (стор. 5), автор констатує, що жаден з цих поглядів не визнає у слов'ян гетеризму (агамії), а тільки шлюб груповий (арк. 7) типу піраурійського, до якого він застосовує снохацтво чи „свекрівство“ (арк. 8). Снохацтво трапляється найбільше у слов'ян східних, а так само у сербів і болгар (ibid.). Що-до українців, то згадку про це зустрічаємо у Нестора-літописця, у „свиткові Ярослава“, далі в XVI—XX ст. (арк. 10). Типова країна снохацтва є Росія (ibid.). Автор не погоджується з поглядом, якого тримається більшість учених, буцімть суть снохацтва полягала в тому, що батько заступав недорослого ще свого сина: на його думку, „істота снохацтва полягає в тілесних стосунках свекра з невісткою (снохою) незалежно від того, чи чоловік її дорослий, чи недорослий“ (стор. 10—11). Констатуючи в такому разі у невістки наявність багатомужівства, автор підкреслює багатоженність для свекра, що, маючи свою дружину, живе з снохою, а так само й для його сина, бо свиток Ярослава згадує поруч з снохацтвом також про тілесне спілкування дівера з братовою, пасерба з мачухою; виключивши тілесні стосунки сина з матір'ю, матимемо тілесні стосунки взагалі між членами великої родини (стор. 12). Навівши свідчення Руба про те, що на Поліссі в великих родинах одружені брати мінялися на певний час своїми жінками, а так само про те, що одружені сини, обороняючи для себе батьківщину, забороняли старому батькові подружні стосунки (очевидячки з матір'ю), пропонуючи йому замість того своїх жінок (стор. 12), автор констатує тут груповий шлюб, що йде далі за шлюб піраурійський, бо тут є заміна дружин, а не часове право до стосунків тілесних з ними (ibid.). Звідсіля автор робить висновок, що існування шлюбу групового в русинів (українців) за далекої поганської минувшини доведено (арк. 13).

Про існування снохацтва в західних слов'ян відомостей немає, але автор на підставі хроніки Кузьми (стор. 13—17) доводить існування групового шлюбу в чехів і додає, що коли цю думку прийме наука, то доведеться прийняти подібне становище і в інших західних слов'ян, у тому числі й у поляків (арк. 13). Автор визнає за слушний зв'язок між снохацтвом і задругою, що на нього звернув увагу ще Франко (стор. 19).

Нарешті в цьому розділі автор згадує про право тілесної гостинності в гуцулів і пояснює це інститутом побратимства, що через нього гість увіходив до задруги: побратими навіть удвох мали спільну дружину (ibid.).

У другому коротесенькому, порівнюючи з попереднім, розділі (стор. 20—21) про багатоженність автор визнає, що слов'яни були народ багатожений (стор. 20), і висловлює думку, що багатоженність є наслідок розкладу спільних шлюбів (стор. 21).

У третьому так само коротесенькому (стор. 22—24) розділі про шлюб через захоплення (викрад) дівчини автор робить висновок, що захоплення призводило до шлюбу, дійсного з погляду права польського, а тому захоплення було способом до утворення шлюбу (стор. 24).

В останньому — четвертому розділі про віно й ціну набуття дружини (стор. 25—27) автор поглиблює теорію проф. Абрагама про шлюб через купівлю жінки. Так, автор завважує, що спочатку вимінювали жінку за жінку чи за якісь речі, а коли ці речі стали грішми, то лиш тоді то була купівля. Могла то бути даровизна й застава, бо геть згодом трапляється віно лиш як застава; навіть наймів (вислуження жінки), як умови, що походить од застави, не можна відкидати. Тому автор замість терміну шлюб через купівлю пропонує — шлюб через набуття (стор. 25). Так само автор поглиблює думку проф. Абрагама, що віно згодом було не ціною набуття жінки, а віддякою за посаг, бо поруч з віддякою за посаг віно мало ще характер шлюбного подарунку (заставного): віно часто було більше за посаг і надвишка ця мала спеціальну назву привінка; це є пережиток віна, як ціни набуття жінки (стор. 26—27).

Такий коротенько зміст невеличкої книжечки Я. Адамуса.

Цікавить нас, певна річ, перший розділ про снохацтво. На жаль, автор, тільки констатуючи снохацтво, пояснює його пережитками (атавізмом) групового чи спільного шлюбу, а не шукає для цього підстав в економічно-соціальних умовах співжиття. Правда, він визнає за слушну, як ми вже зазначали, думку І. Франка про звязок групового шлюбу з задругами, але не звернув уваги на трудову підставу, що її висунув І. Франко. Батько великої патріархальної родини „женить своїх синів і віддає заміж своїх дочок, щоб побільшити робочу силу родини“¹⁾, каже І. Франко. Як каже один мандрівник по Росії, батько женить сина в дуже молодому, недозрілому віці, хлопчиком 7—8 літ із старшою дівчиною, щоб з неї... зробити добру і порядну господиню“²⁾. У Синодському з р. 1775 серпня 5 указі підкреслюється та сама думка: „женять у селян хлопчиків-недолітків з дорослими жінками; від цього буває, що свекри впадають у гріх з своїми невістками, а ті забивають своїх малолітніх чоловіків“³⁾. Як бачимо, господарчі міркування примушують батька одружувати малолітніх синів з дорослими дівчатами, а невідповідність віку дорослої жінки й хлопчика-чоловіка призводить її до спілкування з тим чоловіком, з яким вона завсіди здибається в родині — з свекром, а то й з дівером. Так що не атавізм, не пережиток групового старовинного шлюбу, а господарчі обставини лежать в утворенні нерівного, що-до віку подружжя, шлюбу, а як наслідок цього — заміна нездатного до спілкування хлопчика-дружини на чоловіка дорослого, що трапляється під боком: свекор, дівер чи хто инший.

Я. Адамус, як зазначено було, не погоджується з більшістю вчених, буцім суть снохацтва полягала в тому, що батько заступав невістці її чоловіка-недолітка, і висуває своє твердження, що тілесне спілкування свекра з снохою, незалежно від того, чи чоловік її є дорослий чи недорослий — становить істоту снохацтва, а спирається на випадки з доби світової війни, коли батько дорослих синів, що були на війні, жив з їхніми жінками, а своїми невістками, і з однією навіть прижив дитину (стор. 10 і 8, при-

¹⁾ Життя і слово, т. IV за р. 1895, стор. 101.

²⁾ Ibid., стор. 103.

³⁾ І. Г. Оршанській, Исследования по русскому праву обычному и брачному. СПб. 1879, стор. 286.

мітка 1). Як-би Я. Адамус спирався на випадки, коли сини не були відсутні, як це було в дійсності, то це був-би може серйозний довід на користь його твердження; а коли це сталося підчас довголітньої відсутності чоловіків (це саме помічалось в росіян і за мирного часу, коли дорослі жонаті сини ходили десь на заробітки („отхожіе промысли“)), то як-би ті невістки прижили дітей з чужими чоловіками (таких випадків була сила-силенна!), то хіба це доводило-б, що за наших часів живе ще гетеризм? Випадок, що його наводить І. Франко, коли дорослий син, що домагався від батька виділу й не одержував його, скаржився на суді, що батько „береться“ до його жінки¹⁾, у кожному разі сумнівний, бо, по перше, тут жадного спілкування свекра з снохою ще не було (сказано „береться“ — себ-то ще робить замах чи готується), а по-друге, син міг вигадати цей аргумент, щоб добитися судового вироку на виділ.

Так само сумнівні випадки, що на них покликається Я. Адамус як на довід сучасної тілесної гостинности в українців: офіцери, що їм будім-би-то батьки-господадавці пропонували своїх дочок на ніч, може не все щиро оповідають і замовчують або про ініціативу з свого боку, або про бажання батьків заробити на цьому якийсь гріш.

Узагалі-ж автор добре обізнаний з літературою питання і до праці ставиться сумлінно та уважно.

Ір. Черкаський.

Karol Koranyi. *Wpływ prawa flandryjskiego na polskie w XVI wieku.* (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego, t. IV, z. 4). Lwów 1927, str. 54).

Питання про вплив правних систем різних народів одна на одну належать до тих, які часто привертаять до себе увагу істориків права. Особливу-ж цікавість збуджують факти масового запозичення права, в формі рецепції цілої правної системи. На жаль, досліджуючи всі ці питання, історики часто-густо обмежують своє завдання тим, що виявляють самий факт запозичення певної норми, інституту або правної системи, а не зупиняють своєї думки над тим, що призвело до такого запозичення; не з'ясовують, чому імпортується з-за кордону одна правна норма й відкидається инша; в чім причина змін, що їх зазнають, буває, оті запозичені норми в новому оточенні. Тимчасом навряд щоб були тепер історики, — хоч-би якої вони були соціологічної теорії прихильниками, — які думали-б, що право живе життям, відокремленим від усього иншого життя певного народу; тим-то дослідники не повинні проходити без глибших дослідів повз факти рецепції чужих правних норм, надто цілих правних систем. Тільки ці досліді й дають у зазначеній справі матеріял, щоб відбудувати процес органічного зростання права, инколи раптово перерваний, але не припинений масовим вростанням до нього чужородного тіла.

Відомо, як дуже поширилося Магдебурзьке право в країнах Західньої Езропи. Поширене в давній Польщі, воно звідти перейшло й в українські землі. Питання рецепції й перероблення, принатурення його до нового оточення мають у собі багато цікавого для історика; автор цієї рецензії теж присвятив був цьому питанню невеличку розвідку у в. I „Праць Комісії для виучування з.-р. та вкраїнського права“. В отій розвідці простежено, між иншим, як Гроїцький, переказуючи

¹⁾ Cit. op., стор. 101.